

KARADENİZ

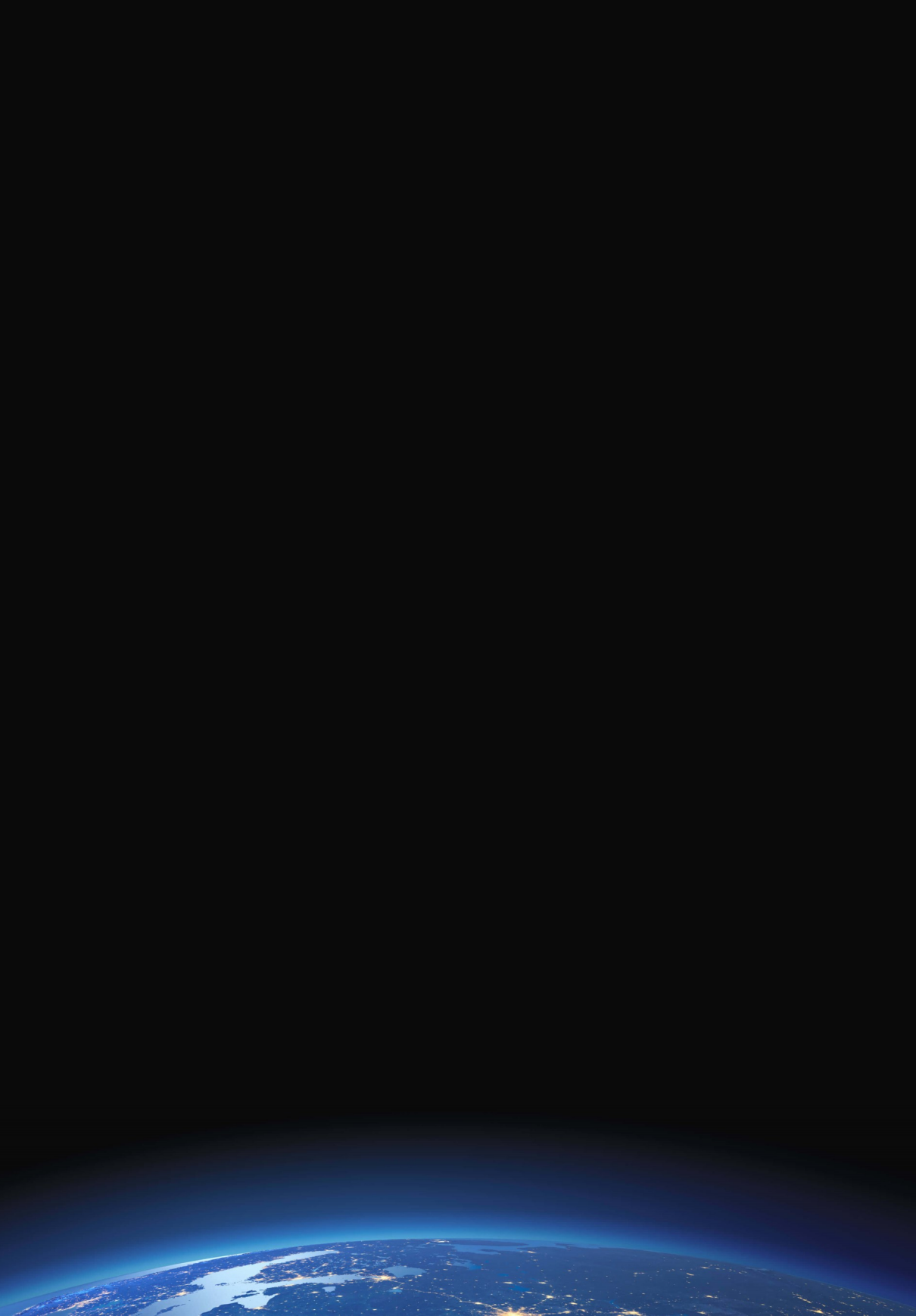
2020 GELİŞMELERİ IŞIĞINDA
BÖLGESEL DEĞERLENDİRMELER

Editör
ÖZGÜR TÜFEKÇİ

KARADENİZ
TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
Stratejik Araştırma Merkezi

SAM

KARADENİZ

2020 GELİŞMELERİ IŞIĞINDA BÖLGESEL DEĞERLENDİRMELER

Editör
ÖZGÜR TÜFEKÇİ

KARADENİZ
TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
Stratejik Araştırma Merkezi

SAM

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI

Özgür Tüfekçi

Doç. Dr. Tüfekçi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Stratejik Araştırma Merkezi Müdürü ve Uluslararası İlişkiler Bölümü öğretim üyesidir. Aynı zamanda, İngiltere merkezli bir düşünce kuruluşu olan CESRAN International'ın (www.cesran.org) kurucusu ve Genel Direktörüdür. Sheffield Üniversitesi'nden Uluslararası İlişkiler yüksek lisans derecesi ve Coventry Üniversitesi'nden Sosyoloji ve Uluslararası İlişkiler doktora derecesi almıştır. Başlıca araştırma alanları Avrasyacılık, Ulus İnşası, Milliyetçilik Teorileri, Jeopolitik Kuramlar ve Yükselen Güçlerdir.

KARADENİZ: 2020 GELİŞMELERİ IŞIĞINDA BÖLGESEL DEĞERLENDİRMELER

KTÜ-SAM Kitapları 1

www.ktu.edu.tr/sam

ISBN: 978-605-2271-35-3

© 2021 Karadeniz Teknik Üniversitesi Yayınları

1. Baskı: Temmuz 2021, Trabzon

Kapak Tasarımı / Sayfa Düzeni

KTÜ Stratejik Araştırma Merkezi

Baskı: KTÜ Matbaası, TRABZON

Tel: 0462 377 21 43

Adres: KTÜ Yayınları Satış Bürosu

Tel: 0462 377 22 32

Üniversiteler Yayın yönetmeliğinin 6. maddesine göre bu eserin bilim ve dil bakımından sorumluluğu yazarlara aittir.

Bu eserin herhangi bir kısmının izinsiz ve kaynak gösterilmeden alıntılanması, internet sitelerinde yayınlanması, pdf ya da kitap şeklinde parayla satılması yasaktır. Aksi eylemde bulunanlar telif hakları yasasından doğan tüm yükümlülükleri peşinen kabullenmiş sayılırlar.

KARADENİZ:

2020 Gelişmeleri Işığında Bölgesel Değerlendirmeler

Editör: Özgür Tüfekçi

İçindekiler

TAKDİM 8

1. BÖLÜM: Bölge Ülkelerinin 2020 Görünümü

Çok Yönlü Dış Politika Arayışında Türkiye: 2020 13

RUKİYE PATAN ve ÖZGÜR TÜFEKÇİ

Karabağ Savaşı ile Yeniden Dirilen Azerbaycan: 2020 51

HÜLYA KINIK

İç Sorunlar ve Çözüm Arayışları İçinde Bulgaristan:
2020 78

VAHİT GÜNTAY

Var Olma Mücadelesi İçinde Ermenistan: 2020 108

DİLEK KARADENİZ TOPAL

Batı ile Bütünleşme Sürecinde Gürcistan: 2020 143

HASAN YILMAZ

Doğu ile Batı Arasında Yönünü Arayan Moldova:
2020 182

SELİM KURT

Pandemi ve Seçim Kıskaçında Romanya: 2020 208

EDA TUTAK

Bölgesel Mücadelenin Küresel Aktörü Rusya: 2020 243

YAŞAR SARI

Reform Arayışının Gölgesinde Ukrayna: 2020..... 290

ADNAN SEYAZ

Müzmin Sorunlar Sarmalında Yunanistan: 2020..... 320

ŞEYMA KALYONCU

2. BÖLÜM: Uluslararası Aktörler ve Geniş Karadeniz Havzası

Trump Giderken Amerika Birleşik Devletleri'nin Karadeniz Politikası: 2020 354

MURAT ÜLGÜL

NATO ve Geniş Karadeniz Havzası: 2020 385

PELİN ÇOLAK ve CEREN HAKYEMEZ

Geniş Karadeniz Havzası'nda Çin'in Yeniden Konumlanma Stratejisi: 2020..... 412

MÜGE YÜCE

Avrupa Birliği'nin Geniş Karadeniz Havzası'na Yönelik Politikaları: 2020 439

FEVZİ KIRBAŞOĞLU ve ÖZGÜR TÜFEKÇİ

3. BÖLÜM: Geniş Karadeniz Havzasında Sınıraşan Sorunlar

Ukrayna ve Suriye Krizlerinin Kesişimi: Rusya ve Türkiye'nin Jeopolitik Mücadelesi 476

RAHMAN DAĞ

Soğuk Savaş Sonrasında Karadeniz Havzası'nda Göç ... 498

İSMAIL KÖSE

“Kanal İstanbul” Projesinin Montrö Boğazlar Rejimine
Olası Etkileri Üzerine Bir Değerlendirme 523

BÜLENT ŞENER

Karadeniz Bölgesi Enerji Dinamikleri 551

ANIL ÇAĞLAR ERKAN ve AYÇA EMİNOĞLU

Çevresel Sorunlar Bağlamında Karadeniz Havzasında
Türkiye'nin Taraf Olduğu Uluslararası İş Birlikleri..... 595

NİSA ERDEM

2020 Yılı Rus İstihbarat Faaliyetleri 625

AHMET ATEŞ

Karadeniz ve Küreselleşme 650

BÜŞRA YILMAZ ve MURAT ÇEMREK

Geniş Karadeniz Bölgesi'nde Entegrasyon Hareketleri ve
Güç Mücadelesi: Jeoekonomik Bakış 678

BAYRAM GÜNGÖR

YAZARLAR 714

TAKDİM

Karadeniz: 2020 Gelişmeleri Işığında Bölgesel Değerlendirmeler yayın hayatına başladığı bu ilk çalışmayla küresel ve bölgesel gelişmelere odaklanarak bölge ile ilgilenen araştırmacılar için bir başvuru kaynağı olmayı amaçlamaktadır.

Kısa zamanda yoğun bir çalışma ve emeğin ürünü olarak sizlerle buluşan elinizdeki eserin bilgi ağırlıklı olması hedeflenirken, yazarların yapmış olduğu analizler okuyucunun takdirine bırakılmıştır. Bu noktada birbirinden değerli yazarlarımız çalışmalarını uzmanlıkları çerçevesinde sunarken analitik yaklaşımlarıyla birbirini tamamlayan bölümleri kitaba bütüncül bir perspektif katmaktadırlar.

2020’de Karadeniz Havzasındaki gelişmelerin ele alındığı bu kitapta yirmi bir makale yer almaktadır. Üç bölümünden oluşan kitabımızın ilk bölümünde havzadaki ülkelerden onunun 2020 yılında yaşadıkları süreçler masaya yatırılırken; ikinci bölümde uluslararası aktörlerin havzaya yaklaşımları ele alınmıştır. Üçüncü bölümde ise nispeten daha bağımsız makalelerle Karadeniz havzası farklı açılardan incelenmekte ve okuyucuya ilk iki bölümdeki makaleleri analitik olarak birleştirebilecekleri alan sunulmaya çalışılmaktadır.

Birinci bölüm Rukiye Patan ve Özgür Tüfekçi’nin Türkiye’nin pandemi koşulları altında 2020 yılında geirmış olduğu süreçleri ele aldığı “ok Yönlü Dış Politika Arayışında Türkiye: 2020” başlıklı çalışma ile başlamaktadır. Akabinde Hülya Kınık “Karabağ Savaşı ile Yeniden Dirilen Azerbaycan: 2020”; Vahit

Güntay “İç Sorunlar ve Çözüm Arayışları İçinde Bulgaristan: 2020”; Dilek Karadeniz Topal “Var Olma Mücadelesi İçinde Ermenistan: 2020”; Hasan Yılmaz “Batı ile Bütünleşme Sürecinde Gürcistan: 2020”; Selim Kurt “Doğu ile Batı Arasında Yönünü Arayan Moldova: 2020”; Eda Tutak “Pandemi ve Seçim Kıskaçında Romanya: 2020”; Yaşar Sarı “Bölgesel Mücadelenin Küresel Aktörü Rusya: 2020”; Adnan Seyaz “Reform Arayışının Gölgesinde Ukrayna: 2020”; Şeyma Kalyoncu “Müzmin Sorunlar Sarmalında Yunanistan: 2020” başlıklı makaleleriyle havza ülkelerini ele almaktadırlar.

İkinci bölümde ise havzanın dışındaki aktörlerin havza ülkelerine yaklaşımları ve politika oluşturma süreçleri Murat Ülgül’ün “Trump Giderken: Amerika Birleşik Devletleri’nin Karadeniz Politikası, 2020”; Pelin Çolak ve Ceren Hakyemez’in “NATO ve Geniş Karadeniz Havzası: 2020”; Müge Yüce’nin “Geniş Karadeniz Havzası’nda Çin’in Yeniden Konumlanma Stratejisi: 2020”; ve Fevzi Kırbaşoğlu ve Özgür Tüfekçi’nin “Avrupa Birliği’nin Geniş Karadeniz Havzası’na Yönelik Politikaları: 2020” başlıklı makaleleriyle incelenmektedir.

Son bölümde ise ilk iki bölümdeki makaleleri tamamlayıcı ve birleştirici olarak Rahman Dağ “Ukrayna ve Suriye Krizlerinin Kesişimi: Rusya ve Türkiye’nin Jeopolitik Mücadelesi”; İsmail Köse “Soğuk Savaş Sonrasında Karadeniz Havzası’nda Göç”; Bülent Şener “‘Kanal İstanbul’ Projesinin Montrö Boğazlar Rejimine Olası Etkileri Üzerine Bir Değerlendirme”; Anıl Çağlar Erkan ve Ayça Eminoğlu “Karadeniz Bölgesi Enerji Dinamikleri”; Nisa Erdem “Çevresel Sorunlar Bağlamında Karadeniz Havzasında Türkiye’nin Taraf Olduğu Uluslararası İş Birlikleri”; Ahmet Ateş “2020 Yılı Rus İstihbarat Faaliyetleri”; Büşra Yılmaz ve Murat Çemrek “Karadeniz ve Küreselleşme”; Bayram Güngör “Geniş Karadeniz Bölgesi’nde Entegrasyon Hareketleri ve Güç Mücadelesi: Jeoekonomik Bakış” makaleleriyle elinizdeki eserin tamamlanmasını sağlamışlardır.

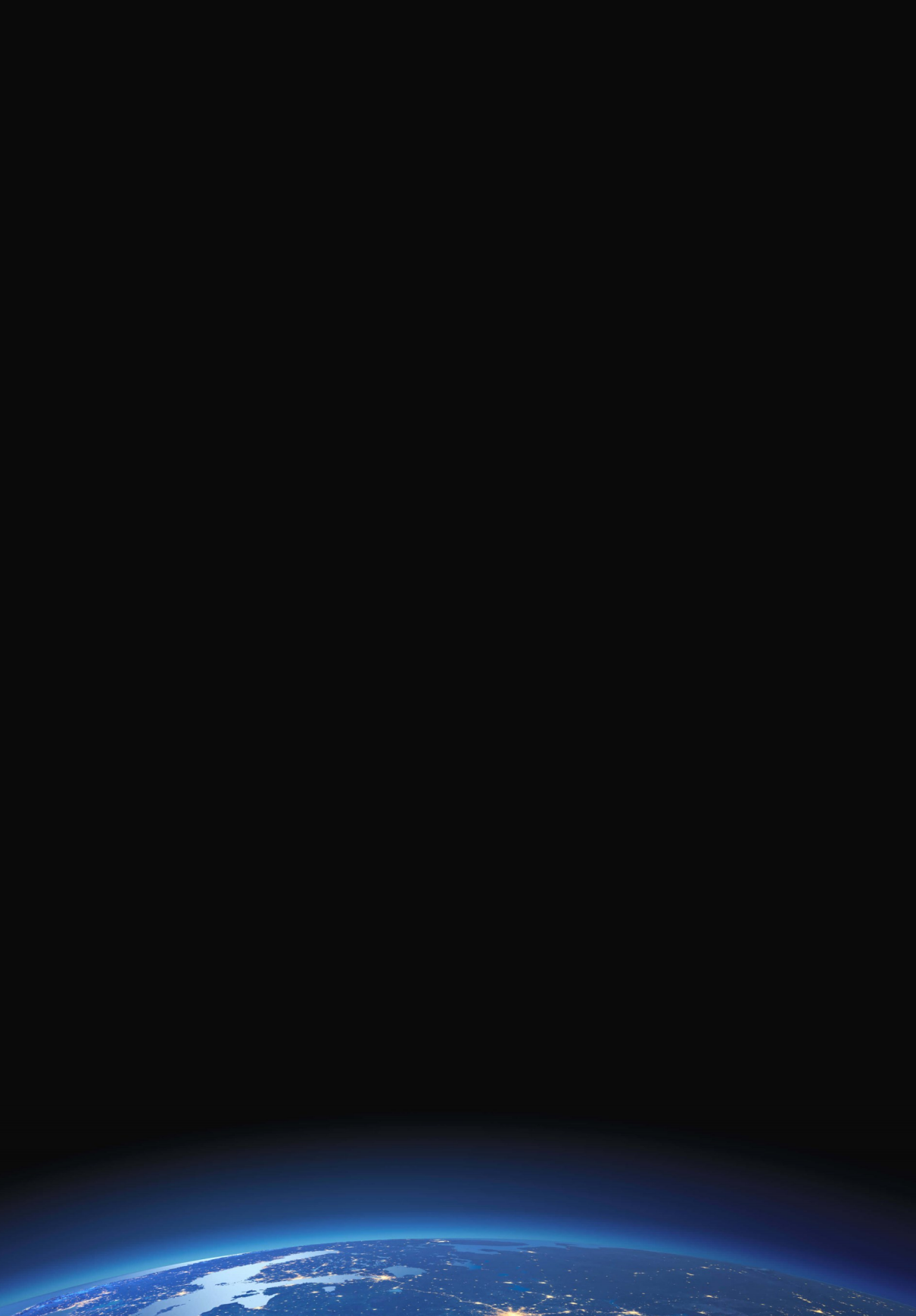
Yıllık mahiyetinde hazırlanan çalışmanın bu sayısının yayımlanması hususunda yazılarıyla katkıda bulunan değerli yazarlarımıza ve kitabımıza teveccüh gösteren saygıdeğer okurlarımıza teşekkür ederim.

DOÇ. DR. ÖZGÜR TÜFEKÇİ
KTÜ-SAM Müdürü
Trabzon - Nisan 2021

Geniş Karadeniz
Havzasında
Sınıraşan
Sorunlar

3. BÖLÜM

KARADENİZ VE KÜRESELLEŞME

Büşra Yılmaz

[Arş. Gör., Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler
Bölümü]

Murat Çemrek

[Prof. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler
Bölümü]

Giriş

Küreselleşme denildiğinde akıllara ilk olarak XV. yüzyılın sonunda Coğrafi Keşifler ile başlayan sonrasında XVIII. yüzyıla damgasını vuran Sanayi Devrimi, XX. Yüzyılda belirginleşen ulus-ötesi gelişmelerle sınırların giderek anlamını kaybetmeye başlaması ve teknolojik ilerlemelere paralel bir yandan tekil hatta tikel bir kozmopolit kültür yükselirken bir yandan da farklı ulusal ve ulus-altı kültürlerin kendine zemin bulmasının derin paradoksu gelmektedir. Bu açıdan küreselleşme çoğu zaman modern hatta güncel bir olgu olarak anlaşılmaktadır. Diğer yandan küreselleşme bir süreç olarak insanlık tarihi kadar eskidir zira insan kendisini fark ettiğinden bu yana yaşayabildiği yegane gezegeni de keşfetme gayreti içinde olmuştur. Bunda insanın bireysel ve topluluklar olarak biteviye yekdiğeriyle iletişim ve etkileşim halinde olması ve mevcut durumunu olabildiğince iyileştirme ihtiyakı da etkili olagelmıştır. Sanayi Devrimine müteakip iletişim ve ulaşım alanlarındaki devrimsel değişimler bu etkileşimi derin ve yoğun bir şekilde hızlandırmıştır. Küreselleşme beş asrı aşkındır önceki çağlara göre daha hızlı ve yoğun yaşanırken küreselleşme de dönem dönem farklılıklar göstermektedir. Küreselleşme ekonomiden siyasete, toplumsaldan çevreye çok farklı boyutlarda ve katmanlarda tezahür etmektedir. Bu bağlamda, küreselleşme -genel algının aksine- doğrudan evrenselliği ima etmeyip gezegen ölçeğinde karşılıklı bağımlılık ağlarını belirginleştirmektedir (Nye ve Welch, 2010: 342). Karşılıklı bağımlılık ise çağrıştırdığının aksine çeşitli

eşitsizlikler doğururken devletleri işbirliğine zorlamaktadır. Bu noktada bölgesel girişimlerin bu zorunluluğun bir çıktısı olarak küreselleşmeyi farklı bir düzlemde gerçekleştirmeye yönelik oluşturulduğunu belirtebiliriz. İşte bu çalışmada Karadeniz Bölgesi'nde oluşturulmaya çalışılan işbirliği bu açıdan değerlendirilirken jeopolitik de dikkate alınarak Karadeniz ve küreselleşme arasındaki ilişki açıklanacaktır.

Coğrafya ile devletlerin siyasası arasındaki ilişkiyi analiz etmeye çalışan jeopolitik, görece yeni bir disiplin olup sürekli bir değişim ve gelişme halinde olduğundan dinamik bir çalışma alanıdır. Devletlerin değişmeyen/değişmesi uzun zaman alan coğrafi unsurları ve daha hızlı değişebilen ekonomi, politika ve nüfus gibi beşeri unsurları jeopolitiğin de önemli unsurlarıdır. Eşyanın tabiatı gereği coğrafya ve siyaset birbirini etkilerken jeopolitik de bu çerçevede hayat bulmaktadır. Jeopolitik; klasik jeopolitik teorileri-Kara Hâkimiyet Teorisi, Kenar Kuşak Hâkimiyet Teorisi, Deniz Hâkimiyet Teorisi-, doğallaştırılmış jeopolitik teorileri- İkinci Dünya Savaşı sırasında Alman ve Japon jeopolitik teorileri ve daha çok Soğuk Savaş sonrası döneme damgasını vuran çağdaş jeopolitik teorileri -Hava Hâkimiyet ve Uzay Hâkimiyet teorileri- olarak sınıflandırılabilir. Ayrıca Radikal Jeopolitik, Feminist Jeopolitik, Post-Kolonyal Jeopolitik, Post-Modern Jeopolitik, Yeşil Jeopolitik ve Eleştirel Jeopolitik gibi başka jeopolitik yaklaşımları olduğu da unutulmamalıdır. Bunlara ek olarak devletlerin jeopolitik ile bağlantılı doktrinleri -ABD'nin Truman Doktrini, Rusya'nın Yakın Çevre (*Near Abroad*) Doktrini - ve çeşitli yaklaşımları da bulunmaktadır. Her devrin küreselleşmesinin farklı olduğu gibi Mackinder'in ifadesiyle "Her asır kendi jeopolitik perspektifine haizdir." (aktaran Meinig, 1956: 553). Görüldüğü üzere jeopolitik çok yönlü ve çok boyutlu bir kavram olup devletlerin uyguladığı jeopolitik teoriler de sahip oldukları jeopolitiğin beşeri ve coğrafi unsurlarına göre değişkenlik göstermektedir. Jeopolitik adı nispeten geç literatüre girse de tarihsel olarak sadece modern ulus-devletin değil kadim devletlerin de dış ilişkilerine yön verirken coğrafyalarını elbette hesaba kattıkları ortadadır. Örneğin, Rusya'nın ilk jeopolitik kaynakları XII. yüzyıla dayandığı varsayılan *Geçmiş Yılan Hikâyeleri* ve *İgor*

Destanlar'dır (Hasanov, 2012: 132). Ayrıca Rusların kendi tarihlerinden mülhem Slavizm, Panslavizm, Avrasyacılık, Yeni Avrasyacılık ve Yeni Batıcılık gibi jeopolitik yaklaşımları ve teorileri bulunmaktadır. Rus coğrafyasının etkisiyle oluşan bu teoriler; politika yapımcıların görüşleri, konjonktür, uluslararası sistem, Rusya'nın (Çarlık, Sovyet ve/ya Federasyon) askeri, ekonomik ve politik kapasiteleriyle siyasal amacından ayrı düşünülemez.

Antik çağda Karadeniz'e "misafirperver olmayan deniz" veya "Axenos" denilirken daha sonra aynı deniz "misafirperver" veya "Euxine" adını almıştır (Aybak, 2001: 1). Ayrıca Karadeniz'in Yunan, Roma, Bizans ve Osmanlı hâkimiyetinde geçirdiği dönemler bir yana günümüzde de yarı kapalı deniz özelliğini sürdürmektedir (Aybak, 2001: 1). Görüldüğü üzere tarih boyunca bu bölgede çeşitli imparatorluklar ve devletler ortaya çıkmıştır. Soğuk Savaş boyunca iki kutuplu dünya düzeninden etkilenen Karadeniz, Sovyetler Birliği'nin çöküşünün ardından Avrupa siyasi ve ekonomik alanının ayrılmaz bir parçası olarak ortaya çıkmıştır. (Aybak, 2001: 1-4). Türkiye'nin öncülüğünde kurulan Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (KEİ), Aybak'a göre, "bölgesel ekonomi politigin pan-Avrupalılaşmasına yanıt olarak, Türkiye'nin Soğuk Savaş sonrası, Karadeniz bölgesinin merkezinde yer alma çabasının bir ürünüydü" (2001: 4). Bu önemli bölgede tutarlı bir politika olmadan hiçbir küresel güç var olamayacağı için Karadeniz'i anlamak, bölgenin siyaseti ile uluslararası sistemin büyük jeopolitiği arasındaki etkileşimi kavramak bakımından büyük önem arz etmektedir (Gökay, 2001: 15). Bu minvalde elinizdeki çalışma, bölgeyi etkileyen Avrasyacılık teorisi ile küreselleşme arasındaki bağlantıya odaklanırken bölge ülkelerinin ekonomik verileri üzerinden Karadeniz küreselleşmesini izaha yöneliktir.

Günümüzde Karadeniz'e kıyıdaş devletler Bulgaristan, Gürcistan, Romanya, Rusya, Türkiye ve Ukrayna'dır. Bölgede etkili olan Türkiye ve Rusya bu çalışmanın da merkezinde yer alırken analizimiz de bu doğrultuda ağırlık kazanacaktır. Karadeniz, yazının devamında Karadeniz Bölgesini nitelemek için kullanılacaktır. Konunun kavramsal çerçevesinin daha iyi

çizilebilmesi için bir disiplin olarak jeopolitik, tarihçesi ve türleri ile küreselleşme çerçevesinde incelenecektir. Rusya ve Türkiye'nin açısından önem arz eden Karadeniz için Avrasyacılık jeopolitik bağlamda değerlendirilecektir. Yeni Avrasyacılığın bölgeselleşme stratejisi olmasının ötesinde küresel hedefleri dahası küreselleştirici etkisi olduğu düşünülmektedir. Bu açıdan KEİ, örgütün bölgesel entegrasyonun ötesinde küreselleşmenin ekonomik boyutu ile somutlaşmaktadır. Bu minvalde jeopolitik ve küreselleşmenin Karadeniz ile ilişkisi Türkiye ve Rusya açısından Avrasyacılık temelinde incelenecektir.

Karadeniz Jeopolitiği

Çalışmanın bu kısmında ilk olarak jeopolitik kavramının türleri ve özellikleri hakkında bilgi verilerek kavramın genel çerçevesi çizilecektir. Sonrasında Türkiye ve Rusya'nın Avrasyacılık jeopolitik teorisi ekseninde Karadeniz jeopolitiği izah edilecektir.

Jeopolitik tanımı, türleri ve özellikleri:

Uluslararası İlişkiler (UI) sosyal bilimlerin Psikoloji, Sosyoloji, Coğrafya, Tarih ve Hukuk gibi birçok dalından faydalanan çok-disiplinli bir perspektife haizdir. UI'deki hâkim paradigma Realizme göre, uluslararası sistemin en önemli aktörü ulus-devletlerin icra edecekleri siyasaları belirleyen en temel unsurlardan birisi ise değiştiremedikleri coğrafyadır. Coğrafya üzerinden devleti ve tasarruflarını inceleyen bilim dalı ise jeopolitiktir. Coğrafya, bir yandan yer şekilleri ve iklim özellikleri gibi doğal oluşumları kapsarken diğer yandan da ekonomi ve nüfus gibi beşeri unsurları çalışma alanına dahil eden geniş bir bilim dalıdır. Jeopolitik ise UI gibi 100 yılı aşkın ömrü ile görece genç ve dinamik bir bilim dalıdır. Jeopolitik "Devletlerin ulusal güçlerini ve dış politika davranışlarını, ülkelerin coğrafi konumu ve fiziksel çevre ile açıklamaya çalışan yaklaşım" (Sönmezoğlu, 2017: 320-321) olarak da kavramsallaştırılmaktadır. Diğer bir tanıma göre "insanlığı mekân faktörüyle karşılıklı ilişkisi içerisinde inceleyen bir

disiplindir” (Dugin, 2005: XII). Jeopolitik, etimolojik olarak Yunanca “toprak” anlamındaki “geo” ile siyaset “politeia” sözcüklerinin birleşiminden oluşmaktadır. Toprak, nüfus ve siyasi bir üst otoritenin yanı sıra devleti oluşturan unsurlar arasında sayılmaktadır (Pazarıcı, 2009: 140). Coğrafya, eşyanın tabiatı gereği gerek kadim gerekse de modern ulus-devletleri doğrudan etkilediği gibi interaktif herhangi bir ilişkinin gereği devletler de bulunduğu coğrafyayı etkilemektedir. Böylelikle uluslararası hukukta devletin temel özelliklerinden sayılan toprak, jeopolitiğin de değişmeyen ya da değişmesi oldukça uzun süren coğrafi unsurlarına dahil olmaktadır. Jeopolitik göreceli daha kolay değişebilen ekonomi ve siyasi gibi beşeri unsurları da içermektedir. Spykman’a göre coğrafya, belirleyici bir faktör olmaktan çok bir koşullandırma olduğundan haliyle bir devletin coğrafyası o devletin karar vericileri ve uygulayıcıları tarafından göz ardı edilemez (1938: 30). Bu açıdan jeopolitik için coğrafi unsurlar kadar beşeri unsurlar da kaçınılmaz olarak oldukça önem arz etmektedir. Dahası bir devletin coğrafyasına komşu devletler de dahildir. Böylece, devletlerin siyasaları ve jeopolitik tutumları çıkar çatışmasının uzantısı olarak büyük ölçüde birbirleriyle çatışma halindedir. Çünkü devletler ontolojileri gereği öncelikle bölgesel ve sonrasında mümkün olabildiği kadar küresel hâkimiyet ve/ya en azından hegemonya sağlamak üzere vardılar. Bu bağlamda, devletlerin farklı coğrafyalarda olmaları ve bunun gereği olarak farklı jeopolitik teorilerin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Örneğin, yaşam alanı (*lebensraum*) fikrini odaklaştıran Rudolf Kjellen (1884-1922), Frederich Ratzel (1844-1904) ve Karl Ernest Haushofer’in (1869-1946) düşüncelerinin Alman yayılcılığının temelini oluşturduğu söylenebilir. Bu düşünürler “organizmacı devlet” görüşünü benimseyerek devletlerin de canlılar gibi yaşam alanlarına ihtiyaç duyduklarını belirtmişlerdir (Yılmaz, 2015: 9). Bu jeopolitik teori başlangıçta Avrupa’da hâkimiyeti öngörse de geniş manada dünya hâkimiyeti amacına sahip olduğu söylenebilir. II. Dünya Savaşı’nda uygulanan Alman ve Japon hâkimiyet jeopolitik teorileri “doğallaştırılmış jeopolitik teorileri” olarak da adlandırılmaktadır. Aslında bu cihan hâkimiyeti mefkûresi

tarihsel olarak kadim imparatorluklardan başlayarak normatif düzeyde tüm dünyanın tekil hatta tikel bir otorite tarafından yönetilmesi gerektiği fikrine dayanmaktadır.

Buna benzer şekilde emperyal olarak da anılan klasik jeopolitik teorilerinin farklı yöntemlerle de olsa dünya hâkimiyetini hedeflediğini söyleyebiliriz. Sir Halford John Mackinder'in (1861-1947) Kalpgâh (Heartland) Teorisi nihai kertede bir kara hâkimiyet teorisidir. Şöyle ki:

Mackinder'in görüşlerinin temelinde dünya tarihinin Deniz (*Okyanus*) ve Kara (*Kıta*) devletleri arasında zıtlıkların tarihi olarak değerlendirilmesi vardır. Mackinder'e göre devletlerin elverişli durumu yalnızca coğrafi açıdan elverişli mekâna değil, jeopolitik, askeri ve stratejik açılardan merkezî konuma sahip olmaya bağlıdır. Jeopolitik birikiminden hareketle Mackinder askeri, stratejik ve jeopolitik açılardan dünyanın en elverişli bölgesinin (*merkezinin*) Avrasya, Avrasya'nın merkezinin ise "*yeryüzünün kalbi*" konumundaki Heartland olduğunu iddia etmiştir. Dünya Adası'nın sınırları içinde bulunan Heartland'a Mackinder Asya, Avrupa ve Afrika'yı da dâhil etmekle tüm yeryüzünü konsantrik halkalardan oluşan bir sistem şeklinde düşünmüştür. Bu sistemin merkezinde Tarihin Coğrafya Eksenine de Merkezî Bölge bulunuyor. (Hasanov, 2012: 396)

Siyasi ve fiziki coğrafya üzerinde duran Mackinder "Akdeniz çevresinde ortaya çıkan bütün medeniyetlerin öncelikle karada güçlendiğini ardından da denizler vasıtasıyla genişlediğini; bu sebeple denizcilik teknolojileri ne kadar gelişirse gelişsin gemilerin üs ve limanlara ihtiyaç duymalarından dolayı karaya bağımlı olduklarını ifade etmiştir" (Yılmaz, 2015: 8). Ayrıca Mackinder'in kenar kuşak ve kalpgâh bölgelerini belirlemede bölgenin doğal zenginlikleri ile siyasi konumu da bir diğer önemli etken olmuştur. Mackinder teknolojik gelişmelerin de üstünlük sağlama konusundaki önemi üzerinde dururken bunu coğrafya ve siyasa ile ilişkilendirir. Teknolojik gelişmeler de üstünlüğün denizden karaya geçmesinde önem taşımaktadır (Yılmaz, 2015: 9). Bu çerçevede Mackinder merkez ve periferinin belirlenerek küresel hâkimiyetin nasıl olacağı konusunda yol gösterirken kalpgâh

şu meşhur ifadesiyle özetlenebilir: “Kim Doğu Avrupa’ya hükmederse Kalpgâh’a hâkim olur; kim Kalpgâh’a hâkim olursa Dünya Adasına hükmeder; kim Dünya Adasına hükmederse Dünya’ya hâkim olur” (Mackinder, 1919, aktaran Tezkan ve Taşar, 2013: 87).

Nicholas J. Spykman (1893-1943) ise Mackinder’in teorisini eleştirmekten hareketle dünya hâkimiyetini hedefleyen klasik jeopolitik teorilerinden diğeri Kenar Kuşak Hâkimiyet Teorisini (Rimland) geliştirmiştir. Spykman’a göre dünya hâkimiyetine giden yol kalpgâhtan değil kenar kuşaktan geçmektedir. Diğer bir ifadeyle Spykman’a göre kale ancak çevresi kuşatılarak fethedilebilir. Jeopolitiğin beşeri ve coğrafi unsurlarını da bir arada değerlendirmeye çalışan Spykman’a göre nüfus büyüklüğü, kaynak mevcudiyeti, ekonomik başarı ve ekonomik potansiyele ilişkin değerlendirmelerin hepsinin bir araya gelerek “ana ülke” (homeland) değil, “kenar kuşak” (rimland) ve bundan hareketle de yarımada Avrupa ve kıyı Uzak Doğu dünyanın en önemli jeopolitik bölgesidir (Wilkinson, 1985: 81). Spykman’ın teorisi şu şekilde özetlenebilir: “Rimland’i kontrol eden Avrasya’da egemen olur, Avrasya’da egemen olan dünyanın kaderini belirler.” (Hasanov, 2012: 396).

Deniz Hâkimiyeti Teorisi adından da anlaşılacağı üzere dünya hâkimiyetini denizler üzerinden analiz etmektedir. Teori, dönemin Amerika Deniz kuvvetlerinde görevli Amiral ve tarihçi Alfred Thayer Mahan (1840-1914) tarafından geliştirilmiştir. Amerikan deniz stratejisti Mahan’ın güç sınıflandırması, ekonomik ve askeri kapasitesine dayandığı kadar bir ülkenin büyüklüğüne, nüfusunun ırksal “karakteri”ne de dayanmaktaydı (Flint, 2006: 28). “Mahan, dünya hâkimiyetinde, Rusya kara gücü ile İngiliz deniz gücü arasındaki mücadelenin halen devam ettiğini belirterek, bu çatışma ve mücadelenin Asya’nın 30. ve 40. paralelleri arasında (Mançurya’dan Türkiye’ye kadar olan bölge) kalan ‘mücadele bölgesine hâkim olma amacına yönelik olduğunu iddia eder” (İşcan, 2004: 65). Bundan dolayı Mahan’a göre, dünya hâkimiyetinin yolu -Mackinder ve Spykman’ın aksine- deniz gücüne bağlıydı. Mahan ulusların deniz gücünü “coğrafi

konum; fiziki-coğrafi yapı (doğal kaynaklar ve iklim); arazinin yüzölçümü; nüfusun sayısı ve halkın karakteri; hükümetin politikası ve ulusal yönetimin özellikleri” vasıtasıyla ölçmüştür (Hasanov, 2012: 73). Bu teori “Denizlere hâkim olan dünyaya hâkim olur” (Tezkan ve Taşar, 2013: 31) sözüyle özetlenebilir.¹

XX. yüzyıla kadar genel olarak kara ve deniz hâkimiyeti arasındaki mücadele teknolojinin gelişmesine paralel yeni hâkimiyet alanları ortaya çıkarırken bu artışa paralel jeopolitik teorilerinde de bir artış yaşanmıştır. Bu çerçevede Hava Hâkimiyeti Teorisi de Alexander P. De Seversky (1894-1974) tarafından geliştirilmiş ve bilhassa Soğuk Savaş döneminde Amerikan dış politikasını etkilemiştir. ABD ve kıtadaki müttefiki Kanada, Sovyetler Birliği’nin kuzey kutbu üzerinden yapabileceği bir saldırıya karşı kendilerini savunmaya yönelik oldukça masraflı üç radar istasyonu ve Alaska ile Kanada arasına hava üsleri kurmuşlardır (Kocakenar, 2015: 12). Öte yandan Uzay Hâkimiyeti Teorisi de Soğuk Savaş döneminde ortaya çıkan teorilerdendir. Teknolojik gelişmeler hava, deniz ve kara egemenliğine bir yenisini ekleyip bilinmezliğin yoğun olduğu uzay da egemenlik tartışmalarında ve jeopolitik teorilerde giderek daha çok gündem olmuştur. ABD, uzay çalışmalarına II. Dünya Savaşı’nın hemen ardından 1945’de Wernher von Braun ve 457 bilim adamının Amerika’ya götürülmeleri ile başlamıştır (Kocakenar, 2015: 13). Sovyetler Birliği’nin Sputnik-I adlı ilk uyduyu fırlatması Amerika’nın hava üstünlüğünü kaybetmesine yol açarken ABD de bu mevziyi geri kazanabilmek amacıyla Lockheed firmasına hazırlattığı U-2 casus uçaklarıyla Sovyetleri izlemeye alması krize yol açmıştır (Armaoğlu, 2012: 721). 1978’de ilk Amerika Uzay Politikası Raporu dönemin Başkanı Jimmy Carter tarafından yayınlanmıştır. Daha sonra diğer bazı Amerikan başkanları da uzayın öneminin artmasına paralel benzer raporları yayınlamaya devam etmişlerdir. Uzay hâkimiyeti hava jeopolitiği ile yakından ilişkili olup şimdilik bilim-kurgu hatta fantastik gelse de belki de gelecekte küreselleşmeyi

---

¹ Bu sözün Barbaros Hayrettin Paşa’ya (1478-1546) ait versiyonu “Denizlere hâkim olan cihana hâkim olur” şeklindedir.

kelimenin tam manasında evrenselleşmeye taşıyacak jeopolitik bir gelişmedir. Öte yandan küreselleşme devletlerin hava hâkimiyeti için mücadelelerini hem derinleştirip hem de ivmelendirirken uluslararası hukukta da bu çerçevede belirli sınırlamalar gelmiştir.

Jeopolitiğin görece genç bir alan olmasına rağmen devletin temel ve değişmez kabul edilen coğrafyası ve Uİ'deki politikasını ifade eden siyasası arasındaki ilişkiyi analiz etmesi devletler ve uluslararası politika açısından önemini vurgulamaktadır. Soğuk Savaş döneminde ve sonrasında devletler imkanları nispetinde çeşitli jeopolitik teorileri uygulamaya koymuşlardır. Dahası Eleştirel Jeopolitik, Radikal Jeopolitik, Feminist Jeopolitik, Post-Kolonyal Jeopolitik, Post-Modern Jeopolitik ve Yeşil Jeopolitik gibi yeni yaklaşımlar da ortaya çıkmıştır. Bu minvalde jeopolitiğin sürekli bir devinim ve gelişim halinde olduğunu ve devletlerin de kendi özel jeopolitik teorileri olabileceği unutulmamalıdır.

Türkiye'nin Avrasyacı Yaklaşımı ve KEİ:

Avrasyacılık genellikle Rusya'nın jeopolitik yaklaşımlarından biri olarak değerlendirilmektedir. Hatta Soğuk Savaşın sona ermesiyle Türkiye'de Pantürkizm ideallerinin yeniden canlanmasının Rus Avrasyacılığının önünde engel teşkil edeceği bile düşünülmüştür. Ancak Türkiye bu ateşini daha sonra kültürel ve ekonomik işbirliği temelinde pragmatik politikaya dönüştürmeyi başarmış (Musaoğlu, 2008: 60), daha doğrusu reelpolitik bu dönüşümü gerekli kılmıştır. Çünkü Türkiye'nin Kafkasya ve Orta Asya'daki bağımsızlığını yeni kazanan Türk Cumhuriyetleriyle iyi ilişkiler geliştirmesi, yumuşak gücünü kullanması ve Türk merkezli ekonomik entegrasyon çabalarının Sovyetler Birliği enkazına rağmen Rusya tarafından iyi karşılanmayacağı hızlı bir şekilde gündeme gelmiştir. Kaldı ki; Rusya Yakın Çevre Doktrini ve Avrasyacı anlayışı çerçevesinde Sovyetler Birliği hatta Çarlık Rusya döneminden beri koruduğu etkinlik alanından vazgeçmeyeceğini her vesile ile ortaya koymuştur. Bunu mümkün kılan Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrasında

Kafkasya ve Orta Asya'da olası kaosu daha çıkmadan önlemek üzere ABD'nin "Önce Rusya" (Russia First) politikasıdır. İşin gerçeği Avrasyacılığın Rusya'da popülerleşmesini de sağlayan bölgesel hatta hareketle küresel etkinliğin önünü açan otantik bir yaklaşım olmasıdır.

Avrasyacılığının merkezine Aleksandr Dugin, Mackinder'in "kara" ve "deniz" arasındaki jeopolitik düalizmini yerleştirmiştir (Kurt, 2019: 434). Mackinder'e göre, kara alanını temsil eden karasal güçler ile okyanus alanını temsil eden deniz güçleri arasındaki ebedi mücadele tarihsel diyalektiğin temel taraflarını teşkil etmektedir. Mackinder'e göre, kalpgâhı temsil eden Rusya ve Almanya'nın kara gücü ile Avrasya'nın uçlarında yerleşmiş okyanus devletleri Britanya ve Amerika'nın deniz gücü arasında uzun müddetli bir çatışma söz konusudur (Kurt, 2019: 434). Bu minvalde, yukarıda kısaca izah edilen, kara hâkimiyeti ve deniz hâkimiyeti teorileri Avrasyacılık akımının temelini oluşturmuşlardır.

Soğuk Savaş konjonktürünün de etkisiyle kendi aralarında ilişkiler geliştiremeyen Türkiye ve Türk Cumhuriyetleri Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından kurumsal ilişkiler geliştirmeye başlamışlar, Türk Konseyi ve TÜRKSOY gibi örgütlerle siyasi, kültürel ve ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi için ivedi adımlar atmışlardır. Hatta Türk Konseyi'nin 2019'daki bildirisinde yeni bir döneme girildiği belirtildikten sonra Türk Yatırım Fonu, ortak bir Hazar nakliye şirketi, ortak TV kanalının kurulması, İpek Yolu vizesi ve Orhun değişim programı gibi ekonomik ve kültürel alanda işbirliğinin arttırılması için ilgili mekanizma ve enstrümanlar sıralanmıştır (Amreyev, 2019). Bu durum bize bölgeselleşme sürecinde Türk devletlerinin de kendi projelerini hayata geçirme konusunda dişe dokunur adımlar attığını göstermektedir.

Bazı yazarlarca yeni Avrasyacılığın Türk türevi olarak değerlendirilen Kazakistan'ın kurucu Devlet Başkanı Nursultan Nazarbayev Avrasyacılığının diğer Avrasyacılık akımlarından en önemli farkı, imparatorluk kavramına yer vermemesi ve jeopolitikten ziyade jeoekonominin ağır basmasıdır (Musaoğlu,

2008: 65). Dugin ve/ya Nazarbayev Avrasyacılığı ise kaçınılmaz olarak Karadeniz'in hem deniz hem de bölge olarak önemini perçinlerken bu çerçevede bölgesel bir uluslararası örgüt olarak KEİ kaçınılmaz olarak ön plana çıkmaktadır. Türkiye'nin girişimleriyle 25 Haziran 1992 tarihinde kurulan örgüt, günümüze Arnavutluk, Azerbaycan, Bulgaristan, Ermenistan, Gürcistan, Moldova, Romanya, Rusya, Sırbistan, Ukrayna, Yunanistan ve Türkiye olmak üzere 12 üyeye haizdir ve sekreteryası İstanbul'dadır. Örgüt adında da ifade edildiği üzere Avrupa Birliği'ne (AB) benzer şekilde bölgede başta ekonomik işbirliği amacını gerçekleştirmek üzere kurulmuştur. Bilindiği üzere ekonomik entegrasyon ve ticaretin serbestleştirilmesi girişimleri küreselleşme için de belirgin adımları oluşturmaktadır. Bölgedeki devletlerin Rusya'ya göre teknik ve askerî bakımından görece daha zayıf olmaları başta ekonomik olmak üzere çok yönlü işbirliğine yönelmektedir (İsmayılov, 2011: 316). Bu açıdan KEİ'nin resmi web sitesindeki işbirliği alanları tarımdan finansa, suçla mücadeleden çevre korumaya, sağlıktan turizme birçok başlığı içermektedir (İşbirliği Alanları, t.y.). Bu kadar çok alanda işbirliği yönelişi ekonominin bütün sahalarının yekdiğerine doğrudan ve/ya dolaylı bağlantısı sonucu işbirliğini gerektirmesinden kaynaklandığı gibi bölgesel işbirliğinin derinleşmesi bakımından da elzemdir. KEİ, gerek Karadeniz dışındaki devletler ve uluslararası örgütlerle çeşitli açılardan işbirliği geliştirmesi gerekse de üye devletlerin ekonomik verileri bakımından yazının son kısmında daha detaylı analiz edilecektir.

Rusya Avrasyacılığı ve Karadeniz:

Jeopolitik -siyasetin doğası gereği dinamikliğinden- Alman jeopolitiği, İngiliz jeopolitiği, Amerikan jeopolitiği vd. konjonktür ve uluslararası sistemin yapısına göre farklılık göstermiştir. Jeopolitik temelli hâkimiyet teorileri de bu çerçevede farklılaşmışlardır. Bu jeopolitik teorileri kara, deniz, hava ve uzay olmak üzere bilinen dört uzamda hâkimiyet kurmak amacıyla farklı teorisyenler tarafından geliştirilmişlerdir. Avrasya da jeopolitik teorilerin önemli

odaklarından olagelmıştır. Rusya’da, yukarıda ifade edildiği üzere, günümüzde yakın çevre politikası açısından tekrar canlandırılan Avrasyacılık akımı ön plandadır. Diğer bir ifadeyle, Rus jeopolitiğinde en önemli bölge Avrasya’dır. Yeni Avrasyacılık akımının savunucularından Dugin, bu akımın önde gelen isimlerinden olmuştur. Avrasya en basit haliyle Asya ve Avrupa’yı kapsayan tekil hatta tikel bir kıta olarak tanımlanabilir. Öte yandan, Avrasya’nın siyasî ve tarihi muhtevası kendisini oluşturan Avrupa ve Asya’dan çok daha fazlasını içerdiğinden Avrasya üzerine çalışanlar arasında - sosyal bilimlerde sıklıkla rastladığımız üzere- uzlaşmaya varılmış bir tanımlı bulunmamaktadır (Özder, 2013: 66).

Jeopolitiğin devletler açısından önemine binaen Rusya’nın bir knezlikten imparatorluğa dönüştüğü süreçte ve akabindeki Sovyetler Birliği döneminde kendi coğrafyasına uygun jeopolitik teoriler geliştirme konusunda geride kalmamıştır. Rusya’nın ilk jeopolitik kaynakları XII. yüzyıla dayandığı varsayılan Geçmiş Yılan Hikâyeleri ve İgor Destanları’dır (Hasanov, 2012: 132). “16. yüzyılda Rusya’da Moskova’nın ‘Üçüncü Roma’ olduğunu savunan jeopolitik görüş, dolayısıyla bir Panortodoks düşünce akımı ortaya çıkmış ve Rus Ortodoks kilisesinin liderleri Bizans’ın egemenliğinden kurtulunca, kendilerini ‘Ortodoks kültürüne sahip tüm halkların çıkarlarının savunucusu’ olarak tanıtmaya başlamışlardır” (Hasanov, 2012: 133). Aynı yüzyılda Slavcılık Panslavizme dönüşürken XX. yüzyıla gelindiğindeyse Rus jeopolitiğinde en geniş yaygınlığa haiz akım Avrasyacılık olmuştur (Hasanov, 2012: 149). Öyle ki; XX. yüzyılın başında klasik Avrasyacılık yüzyılın sonunda Yeni Avrasyacılığa dönüşmüştür. Daha sonra XIX. yüzyılda Batıcılığa karşı Slavofil düşünürler –diğer geç modernleşme örneklerinde olduğu gibi- fikirlerini genelde Batı özelde Avrupa karşıtlığı üzerine inşa ederek Rus tarihini ve kurumlarını romantik bir yerlilik ve özgecilik anlayışıyla idealize etmişlerdir. Avrupa’ya özgü “özel mülkiyet,” “birey/cilik” ve “kanun” gibi kavramların karşısına Rusya’ya özgü “ortak mülkiyet,” “cemaatçilik” ve “adetler” yerleştirilmiştir (Serbest, 2017: 291).

Bilindiği üzere II. Dünya savaşından itibaren teorilerin, fikir akımlarının ve çeşitli doktrinlerin başına 'neo' getirilerek fikirler revize edilmektedir. Kimi fikir akımları da içerik olarak yeniden gözden geçirilmektedir. Avrasyacılık da konjonktür ve süreç analizi bağlamında ele alındığında birtakım değişikliklere uğramıştır. Her şeyden önce Avrasyacılık, Yeni Avrasyacılık adıyla değişim geçirmiştir ve günümüzde en önemli temsilcisi, yukarıda gönderme yapıldığı üzere, Dugin'dir. Avrasyacılık akımı Çarlık Rusyasının yıkılma dönemi XX. yüzyılın ilk çeyreği ve Sovyetler Birliği'nin dağılma emareleri gösterdiği 1980'ler itibarıyla iki defa Rus siyasetinde ön plana çıkmıştır (Kurt, 2019: 426). Benzerlikler olmasına rağmen Dugin yeni ile eski Avrasyacılık arasında kavramsal, coğrafi, Batı'yı algılama ve jeopolitik açılardan olmak üzere dört temel boyutta toplanabilecek farklılıklar üzerinde durmaktadır (Bassin, 2011: 117). Bassin'a göre bu farklılıkları açıklamak için kavramların algılanma biçimleri üzerinde durulması gerekmektedir. Öncelikle Avrasya ne anlama gelmektedir? Klasik anlamda Rusya Avrasyası, Rusya'nın XX. yüzyılın başında sahip olduğu topraklarla hemen hemen aynıken yeni bağlamında Dugin'e göre kavram daha muğlak ve karmaşıktır ve Sovyetler Birliği'nin yayıldığı alana odaklanmaktadır (Bassin, 2011: 125). Klasik Avrasyacılar Batı'yı Avrupa ile özdeşleştirirken Dugin Avrupa ile Rusya arasındaki zıtlığı kabul etse de onun için Batı denildiğinde ABD akla gelmektedir (Bassin, 2011: 126-127). Jeopolitik anlamda klasik Avrasyacı görüş otarşik iken Dugin'in Avrasyacı Yeni Dünya Düzeni Rusya'nın merkezde olduğu tek kutupluluğa karşı bir düzendir (Bassin, 2011: 129). Dugin ABD'nin hegemonyasındaki küresel Atlantikçi imparatorluğun eşiğinde bulunduğunu belirttikten sonra "bir deniz medeniyeti olarak Atlantikçilik, bir kara medeniyeti olarak Avrasyacılığın doğrudan karşıtıdır" diyerek Avrasyacılık için tek kutupluluğun karşısında durulması gerektiğini ifade etmiştir (Dugin, 2005: XVII-XVIII). Böylelikle günümüz Rusyası'nın temel hedefi tek kutupluluğa karşı çıkarken kendisini de merkezde konumlandırabilmek olmuştur. Bu amaçla ortaya atılan bölgeselleşme stratejileri bir anlamda küreselleşmeyi de yeniden belirlemektedir.

Yeni Avrasyacılık ve Vladimir Putin:

Çar I. Petro XVIII. yüzyılın başlarında “Rusya’nın çıkarları için mümkün olabildiği kadar İstanbul ve Hindistan’a yaklaşmak lazımdır” diyerek bir anlamda Avrasyacılığın fikir babalığını yapmıştır (Yılmaz, 2015: 113). Hatta

Yeni Avrasyacılar Soğuk Savaş sonrası dönemde uluslararası sisteme hâkim olan ekonomik sistemden rahatsızdılar. Sovyet sonrası dönemde oluşan jeo-politik ve jeo-ekonomik boşluğun Trans Atlantik merkezli kapitalizm tarafından doldurulmaya çalışılması; teknolojik ve ekonomik araçlarla ABD’nin siyasal ve kültürel hegemonyasının sürdürülmesi, uluslararası sistemin geneli ve Avrasya coğrafyası için büyük bir tehdit olarak görülmektedir. (Sönmez, 2010: 79).

Bu minvalde jeopolitik ve jeostrateji ön planda tutulmuştur. Putin’in bölgeselleşme girişimleri ve Batı’nın alternatifi olarak kurduğu örgütler Yakın Çevre politikasının iz düşümleridir. Putin’in Rusya’yı tekrar imparatorluk haline getirmek gayreti, Çarlık Rusyası’nın bayrağını devlet bayrağı olarak kabul etmesi ve Sovyet Rusyası’nın ulusal marşını revize ederek kabul etmesi bu çerçevedeki örneklerdir (Yılmaz, 2015: 115). Görüldüğü üzere Avrasya’da ve daha da özele indirgenğinde Karadeniz’de Türkiye ve Rusya çıkarları çatışmakta ve çatışan çıkarlar için kimi zaman uzlaşmacı politikalar izlenebilmektedir. Buna paralel jeopolitik teorilere bakıldığında birbirleriyle çatışma halinde olduğu görülmektedir çünkü hepsinin araçları farklı olsa da amaçları bölgede etkin olmaktadır. Şöyle ki:

ABD; Avrasya’da uluslararası egemenliğini askeri tedbirlerle kurmaya çalışırken, Rusya bölgedeki etkinliğini ekonomi ve enerji konusundaki politikalarıyla korumakta ve bunda da başarılı olmaktadır. Avrasyacı bakış açısını enerji politikalarına da yansıtan Putin Yönetimi; Hazar Havzası ve Kafkasya’da, Türkiye’nin enerji güvenliğini ve bölge politikalarını tehdit etmektedir” (Akgül, 2007: 131).

Elbette Rusya da yumuşak gücünün yanı sıra gerektiğinde sert gücünü kullanmaktan kaçınmamaktır. Burada vurgulanmak

istenen küreselleşmenin ekonomik boyutunun bölgesel anlamda etkin bir şekilde kullanılmasıdır. Ancak, Rusya'nın ekonomi ve enerji politikaları Rusya'nın ABD ve AB'ye alternatif ve rakip politikalar gütmesi özellikle enerjiyle ilgili alanlarda kendini göstermektedir. Rusya'nın Hazar Havzası, Kafkasya ve Karadeniz merkezli enerji politikaları Türkiye'yi de etkilemektedir. Batı, Rusya'ya bağımlılığını azaltmak amacıyla Türkiye lehine projeler üretirken Türkiye jeopolitiğinin olumlu etkisini görmektedir. Rusya'nın uyguladığı enerji politikaları bir taraftan da Türkiye'de uygulanması planlanan çeşitli projelerin önünü tıkamaktadır. Bu durumda önemli olan çıkarların çatışmasını işbirliği yöntemi ile minimize ederek kazan-kazan ortamı oluşturmaktır.

Küreselleşme ve Karadeniz:

Çalışmanın bu kısmında öncelikle küreselleşmenin genel özellikleri ve boyutları hakkında kısaca bilgi verilerek kavramın genel çerçevesi çizilecektir. Sonrasında KEİ üyesi devletlerden örnekler verilerek ve küreselleşmenin ekonomi boyutuna odaklanılarak Karadeniz'in küreselleşmesi analiz edilecektir.

Küreselleşmeye Genel Bakış:

Küreselleşme söz konusu olduğunda ön plana çıkan ana konu başta ulus-devlet olmak üzere ulus, ulusalcılık/milliyetçilik ve uluslararası sistemin akıbeti tartışılmaktadır. Bu bağlamda, adeta ulus-devletin üzerine titrediği sınır konusunun modasının geçmiş ya da arkaikleştiği gündeme gelirken sınırların belirsizleştiği ve nihayetinde de giderek kaybolacakları ifade edilmektedir (Trenin, 2001: 14). Bu bağlamda küreselleşme, teknolojik gelişmelere bağlı olarak yerel, ulusal ve bölgesel düzeyde kültürel, siyasi ve ekonomik sınırlar başta olmak üzere sadece devletlerarasındaki soyut ve somut sınırların ortadan kalkması değil birey, cemaat ve devlet arasındaki sınırların da ortadan kalkması süreci olarak tanımlanabilir. Küreselleşmenin bir süreç olmasından hareketle her çağ için o çağın imkanları dahilinde farklı küreselleşme varyasyonlarının yaşandığından bahsedilebilir.

Her bağlamda olduğu gibi uzam ve zaman küreselleşme matrisinin iki temel unsurunu oluşturmaktadır. Böylece devletlerin buldukları coğrafya ve konjonktürün etkisiyle küreselleşmedeki rolleri şekillenmektedir. Küreselleşme ile devletlerarasındaki interaktif ilişki tarafların yekdiğerini şekillendirmesiyle ilerlemektedir. Örneğin, bir devletin bölgesel hatta küresel bir güce dönüşerek uluslararası sistemde giderek belirleyici bir aktöre dönüşmesi, bu mezkûr unsurlarla yakından ilintilidir. Şöyle ki; bölgesel güçler bölgelerinin küreselleşmesinde önemli roller oynamaktadırlar. Bu çerçevede elinizdeki çalışmada Türkiye ve Rusya'nın Karadeniz'in küreselleşmesindeki etkileri incelenmektedir. Karadeniz'in bulunduğu coğrafyaya binaen çalışmanın ilk kısmında Avrasyacı jeopolitik görüşlere de değindik çünkü "Karadeniz coğrafyası, klasik jeopolitik teorilerde stratejik öneme sahip değilken, 1990'lara kadar Rusya ve Türkiye haricinde bu bölgeye yönelik özel bir politika geliştirme eğiliminde olan uluslararası aktör de yoktur" (Erbaş, 2012: 140). Bu çerçevede, Karadeniz-küreselleşme ilişkisi incelenirken Türkiye ve Rusya'ya odaklanılmasından daha doğal bir seyir olamaz. Dahası küreselleşme, şu ana kadar yazıda üzerinde durulan jeopolitiğin yanı sıra özellikle ekonomi ile ilişkilendirildiğinden Karadeniz'in iktisadi verileri de bu bağlamda yorumlanacaktır.

Küreselleşme başat bir şekilde ulusaşırı bir süreç olarak karşılıklı bağımlılığı karmaşıklaştırmaktadır. Karşılıklı bağımlılık ise tüm devletlerin birbirine eşit derecede bağımlı olduğu lineer bir ilişki değildir elbette. Aksine bazı devletler neredeyse her konuda kendi kendine yeterli konumdayken diğerleri çok daha fazla bağımlıdır. Bu bağlamda küreselleşme, tam bir eşitlik anlamına gelmeyeceği gibi türdeşleşme anlamına da gelmemektedir (Nye ve Welch, 2010: 343). Diğer bir ifadeyle, devletler teknolojik ve toplumsal gelişmelere paralel olarak küçülen dünyada daha çok etkileşime geçse de aralarındaki bu farklılıkları sıfırlayamamaktadırlar.

Küreselleşmenin öne çıkan boyutlarını çevresel, ekonomik, toplumsal, siyasi ve teknolojik olarak belirtebiliriz. Çevresel küreselleşmenin sonuçlarına örnek olarak Orta Çağ'da Asya'da

başlayan hıyarcıklı veba salgınının Avrupa'ya yayılması ile günümüzde COVID-19 virüsünün yol açtığı pandemiye verebiliriz. Aynı şekilde iklim değişikliğini de bu çerçevede incelerken patates, mısır ve domates gibi Coğrafi Keşifler sonrası kadim dünyaya gelen yeni bitki türlerinden hem Avrupa'nın hem de Asya'nın istifade etmesini de çevresel küreselleşmeye dahil edebiliriz (Nye ve Welch, 2010: 344). İnternet kullanımının yaygınlaşması, iletişim ve ulaşım olanaklarının daha öncesiyle kıyaslanamayacak kadar ucuzlayarak artması ile ulusların etkileşimlerinin yoğunlaşması ve farklı kültürlerden insanların daha çok bir arada bulunmaları toplumsal küreselleşmenin mihenk taşları olmuştur. Bu açıdan toplumsal küreselleşme, farklılıkların bir araya gelerek aynışmasından daha ziyade farklılıkların içselleştirilmesi olarak ifade edilebilir. Örneğin göç küreselleşmenin toplumsal boyutunun somut bir örneğidir (Nye ve Welch, 2010: 345) ve göç çalışmaları giderek bir akademik disiplin devasa bir literatür doğurmaktadır. Siyasi açıdan devletlerin arasındaki etkileşimlerin ve çok taraflı antlaşmaların artması, uluslararası hukuk ve politika alanındaki gelişmeler küreselleşmenin siyasi boyutunun diğer göstergeleridir. Küreselleşmenin teknolojik boyutunun küreselleşmenin diğer boyutlarıyla yoğun etkileşimde olması ve küreselleşmeyi hızlandırıcı etkisi açısından önem arz etmektedir. Son olarak Karadeniz açısından önemli olan küreselleşmenin ekonomik boyutunun devletleri birbirine bağımlı hale getirerek karşılıklı bağımlılığın yoğunlaşmasının sebeplerinden biri olduğunu da ifade edebiliriz. Bu bağlamda ekonominin Uİ'deki artan önemine binaen "bazı kuramcılar jeopolitiğin yerine yeni bir rekabetin –jeoekonomi- aldığını söylemekte ve ekonomik yaptırımların ve amborgaların uluslararası politikada kilit araçlar durumuna geleceğini öngörmektedir" (Nye ve Welch, 2010: 342).

Küreselleşmenin Ekonomik Boyutu Ekseninde Karadeniz:

Bu kısımda Türkiye ile Rusya'nın Avrasyacılık çerçevesinde Karadeniz'in küreselleşmesine katkılarını tartışacağız ve bölge ülkelerinin iktisadi verileri ışığında küreselleşmenin ekonomik

boyutuna odaklanacağız. Diğer bir ifadeyle Avrasyacılığın küreselleşme stratejisi ve küreselleşmenin ekonomik boyutu çerçevesinde Karadeniz'in durumunu irdeleyeceğiz. Avrasyacılık izah edilirken Rusya'nın günümüzde uygulamaya çalıştığı Avrasyacılık teorisinin aslında küreselleşme amacını da kapsadığı ve ABD'nin tek kutupluluğuna karşı koyma amacı güttüğü belirtilmiştir. Şangay Beşlisi adıyla 1996'da Çin, Rusya, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan'ın katılımıyla kurulan ve 2001'de Özbekistan'ın katılımıyla Şangay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) adını alan örgüt, Rusya'nın Avrasyacılığının küresel amaçlarını da ihtiva etmektedir. Diğer bir ifadeyle, bölgesel ekonomik entegrasyonu teşvik etmek ve başta ekonomi olmak üzere çeşitli alanlarda işbirliği sağlamak amacıyla kurulan bu örgüt, ABD'nin bölgedeki etkinliğini en aza indirmek ve tek kutuplu yapının karşısında durma amaçlarına haizdir.

ABD "hegemonyasına" veya "ülke gruplarının monopollerine" karşı bir alternatif olarak görmesi, zaman zaman, özellikle ABD-Rusya ve ABD-Çin ilişkilerini gerginleştirmiştir. Şanghay İşbirliği Örgütü'nün dinamiklerini artırma çabalarının yanında, özellikle Çin'in ve Rusya'nın, George W. Bush döneminde iyice şekillenmeye başlayan ABD tek taraflılığı karşısında kendi konumlarını güçlendirme girişimleri de göze çarpmaktadır. Burada, Rusya ve Çin'in çok kutupluluktan ziyade, ABD tek taraflılığı karşısında azkutupluluğu, yani sadece ABD, Çin ve Rusya güç odaklı, başka potansiyel aktörleri devre dışı bırakan bir dünya düzenini tercih ettikleri söylenebilir. Çin ile Rusya'nın Şanghay İşbirliği Örgütü'nü de kapsayan stratejik ortaklığı bu çerçevede algılanmalıdır. Ancak yukarıda da belirtildiği gibi, ŞİÖ'nün ABD'nin Orta Asya'daki etkinliğine karşı koyabilme kapasitesi sınırlıdır. Bu sınırlı karşı koyabilmeye, en azından şu aşamada, Gürcistan, Ukrayna ve Kırgızistan'daki devrimler sonrasında daha da pekişen Çin-Rusya stratejik işbirliği de dâhildir. ABD'nin bölgedeki etkinliği ve Çin-Rusya stratejik ortaklığının sonuçları ise yeni seçilen ABD başkanı Barack Obama'nın Afganistan ve Pakistan politikasına endeksli olduğu söylenebilir" (Kısacık ve Denizelli, 2018: 869).

Bunu İsmayilov da şu şekilde ifade etmektedir: "Reel ekonomi-politik bakış açısına göre kozmopolitan bir kültürün veya

herhangi bir devletin küresel hegemonyacı üstünlüğünün oluşması anlamında küreselleşme anlayışı kabul görmez. Küreselleşme daha çok kendisinin öne çıkardığı bölgesel işbirliği ve entegrasyon dinamikleri bağlamında olumlanmaktadır” (İsmayılov, 2011: 317). Bu minvalde Karadeniz’de ekonomik işbirliğini gerçekleştirme amacıyla kurulan KEİ, Avrasya’da çok yönlü işbirliğini hedefleyen ŞİÖ ve temelde Avrupalı devletlerarasında ekonomik işbirliği amacıyla kurulup çok yönlü işbirliğine evirilen AB ile benzer amaçlar gütmektedir. Örnek verilen üç örgüt de küreselleşme hedeflerini bölgeselleşme işbirliği stratejilerini sağlayarak yerine getirmeyi amaçlamaktadır. Bu hedefi uygularken bölge devletleriyle başta ekonomi alanında olmak üzere birçok alanda işbirliğini gerçekleştirmeye yönelmiştir.

Tablo 1: KEİ üyesi devletlerin yıllık Gayri Safi Yurtiçi Hasılları (GSYH) (milyon dolar)

	1990	2000	2015	2016	2017	2018	2019
Türkiye	150.676	274.302	864.314	869.683	858.988	778.381	761.425
Rusya	516.814	259.710	1.363.481	1.276.786	1.574.199	1.669.583	1.699.876
Azerbaycan	8.858	5.272	53.074	37.867	40.865	47.112	48.047
Bulgaristan	20.632	13.245	50.647	53.806	58.971	66.230	68.558
Moldova	-	1.288	7.745	8.071	9.669	11.456	11.968
Gürcistan	7.753	3.057	14.953	15.141	16.242	17.599	17.477
Arnavutluk	2.028	3.480	11.386	11.861	13.019	15.147	15.279
Ermenistan	2.256	1.911	10.553	10.546	11.527	12.457	13.672
Romanya	38.995	37.253	177.729	188.128	211.695	241.457	250.077
Yunanistan	97.891	130.133	196.591	195.222	203.588	218.138	209.852
Sırbistan	-	6.875	39.655	40.692	44.179	50.640	51.475
Ukrayna	81.456	31.261	91.030	93.355	112.190	130.901	153.781

Kaynak: DataBank World Development Indicators, GDP (current US\$) - Turkey, Russian Federation, Azerbaijan, Bulgaria, Moldova, Georgia, Albania, Armenia, Romania, Greece, Serbia, Ukraine, 2019

Dünya Bankası’nın sitesinden alınan yukarıdaki tabloya göre KEİ üyesi devletlerden açık ara farkla en iyi ekonomiyeye sahip

iki devletin Rusya ve Türkiye olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Küreselleşmenin boyutları izah edilirken ekonominin artan önemine vurgu yapılmıştı. Bu duruma binaen devletlerin orta/uzun vadede bölgesel ve uzun vadede küreselleşme hedeflerinde bölgesel örgütlerin ekonomik entegrasyon için önemli bir araç ve ekonomik işbirliğinin ise kültürel, siyasi hatta askeri işbirliğinin önünü açtığı sonucuna varabiliriz. AB'de Almanya ile Fransa ve ŞİÖ'de Rusya ile Çin örneklerinde görüldüğü gibi bölgenin güçlü devletlerinin bölgesel işbirliği çalışmalarına ön ayak olması kapasite, imkân ve bölgesel entegrasyonun gerçekleştirilmesi amacı çerçevesinde olağan bir durumdur. KEİ'de de bu duruma benzer şekilde Türkiye'nin öncülüğünde kurulmuş ve diğer önemli bir güç olan Rusya da örgüte dahil olmuştur.

KEİ'nin bölgesel entegrasyon dışında günümüzdeki hızlı küreselleşme çabalarına ayak uydurmaya çalışmasını Karadeniz'e kıyası olmayan devletlerin de örgüte üye ya da örgütle çeşitli yönlerden ilişkili olmasından anlayabiliriz. KEİ'nin gözlemci statüsünde Avusturya, Belarus, Hırvatistan, Çek Cumhuriyeti, Mısır, Almanya, Macaristan, İsrail, İtalya, Polonya, Slovakya, Tunus, ABD, Uluslararası Karadeniz Kulübü, Enerji Şartı Sekreterliği, Karadeniz'in Kirliliğe Karşı Korunması Komisyonu ve Avrupa Komisyonu bulunmaktadır (Partners, t.y.). KEİ; İran, Japonya, Kore, Karadağ, Slovenya, Karadeniz Uluslararası Armatörler Derneği (BİNSA), Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi Karayolu Taşımacılığı Birliği (KEİ-URTA), Karadeniz Bölgesi Gemi İnşa ve Gemi Tamircileri Birliği (PİRİNÇ), Karadeniz Üniversiteler Ağı (BSUN), Karadeniz Yayın Düzenleme Otoriteleri Forumu (BRAf), Avrupa Çevre Denizcilik Bölgeleri Konferansı (CPMR), Tuna Komisyonu, KOBİler için Uluslararası Ağ (INSME), Dünya Turizm Örgütü (UNWTO) gibi diyalog ortaklığı/sektörel diyalog ortaklığı yoluyla çeşitli karşılıklı ilgi alanlarında işbirliği yapmak isteyen üçüncü taraflarla ilişkileri de desteklemektedir (Partners, t.y.). Ayrıca, KEİ önemli uluslararası örgütlerle de çeşitli açılardan ilişkilerini geliştirmeye çalışmaktadır. KEİ'nin çeşitli yönlerden ilişkiler geliştirdiği önemli örgüt ve kurumları şu şekilde sıralayabiliriz: Birleşmiş Milletler (BM), Birleşmiş Milletler

Avrupa Ekonomik Komisyonu (ECE), Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP), Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP), Birleşmiş Milletler Sınai Kalkınma Örgütü (UNIDO), Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (FAO), Dünya Bankası, Dünya Ticaret Örgütü (WTO), Enerji Şartı Sekreteryası, Hükümetlerarası Komisyon Traceca (IGC TRACECA), Orta Avrupa Girişimi - İcra Sekreterliği (CEI-ES) (Partners, t.y.). BM, WTO ve Dünya Bankası gibi küresel etkilere sahip örgütlerle de ilişkiler geliştirmek sadece küreselleşme adımlarının değil KEİ'nin bölgesel çapta bir örgütten çok uluslararası örgüt olmasının da gereğidir.

Tablo 2: KEİ üyesi devletlerin yıllık mal ve hizmet ihracatları (% GSYH)

	1990	2000	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Türkiye	13.4	19.9	23.0	24.4	23.8	25.2	24.5	23.1	26.0	31.2	32.7
Rusya	18.2	44.1	28.1	26.9	25.8	27.1	28.7	25.9	26.1	30.5	28.3
Azerbaycan	43.9	40.2	56.4	53.0	48.4	43.3	37.8	46.4	48.5	54.1	49.2
Bulgaristan	33.1	36.2	59.1	60.7	64.8	64.8	64.0	64.0	67.3	65.8	64.2
Moldova	-	49.6	32.5	31.1	32.1	31.2	31.9	32.3	31.1	30.1	31.4
Gürcistan	40.0	23.0	34.7	36.5	41.7	39.9	40.9	40.8	46.5	50.6	54.8
Arnavutluk	15.4	20.1	29.2	28.9	28.9	28.2	27.3	29.0	31.6	31.6	31.6
Ermenistan	35.0	22.2	22.5	27.6	28.4	28.6	29.7	33.7	38.2	39.4	41.2
Romanya	16.7	21.6	37.1	37.5	40.0	41.4	41.4	41.8	42.0	41.9	40.4
Yunanistan	14.8	23.7	25.5	28.7	30.4	32.4	31.6	30.1	33.0	36.1	37.2
Sırbistan	-	8.8	33.0	35.8	39.9	42.1	45.2	48.5	50.5	50.4	51.0
Ukrayna	27.6	62.4	49.8	47.7	43.0	48.6	52.6	49.3	48.0	45.2	41.2

Kaynak: DataBank World Development Indicators, Exports of good and services (% of GDP, t. y.)

KEİ üyesi devletlerin yukarıdaki tabloya binaen ihracat yüzdelerine bakıldığında da 1990 yılından 2019'a kadar genelde pozitif yönde bir değişim görmekteyiz. Üye devletlerin diğer devletler ile yaptıkları ticaret kadar birbiriyle yaptıkları ihracat ve ithalat oranları da bölgenin kalkınması ve işbirliğinin

gelişmesi açısından önem arz etmektedir. Üye devletlerin ithalat ve ihracat verilerini aşağıdaki şekilde sıralayabiliriz.

Türkiye'nin 2019 verilerine göre en çok ihracat yaptığı beş ülke sırasıyla Almanya, Birleşik Krallık, Irak, İtalya ve ABD'dir (TİM Türkiye İhracatçılar Meclisi, 2020: 16). Rusya'nın 2019 verilerine göre en çok ihracat yaptığı ülkeler sırasıyla Çin, Hollanda, Almanya, Türkiye, Güney Kore, İtalya, Kazakistan, Birleşik Krallık, ABD ve Polonya'dır (Russian Foreign Trade in Figures, 2021). Ukrayna'nın da 2018-2019 arasında en hızlı büyüyen ihracat pazarlarının başında Çin, Almanya ve Rusya gelirken en hızlı büyüyen ithalat pazarlarının başında ise Türkiye, Litvanya ve Macaristan gelmektedir (Ukraine, t.y.). Sırbistan'ın 2018-2019 arasında en hızlı büyüyen ihracat pazarlarının başında Almanya, Çin, Güney Kore, en hızlı büyüyen ithalat pazarlarının başında ise Rusya, Çin ve Türkiye gelmektedir (Serbia, t.y.). Yunanistan'ın 2018-2019 en hızlı büyüyen ihracat pazarlarının başında Fransa, Arnavutluk ve Slovenya gelirken en hızlı büyüyen ithalat pazarlarının başında Çin, ABD ve Mısır gelmektedir (Greece, t.y.). Romanya'nın 2018-2019 arasında en hızlı büyüyen ihracat pazarlarının başında Hollanda, Türkiye ve Polonya gelirken en hızlı büyüyen ithalat pazarlarının başında İsviçre, Polonya ve Kazakistan gelmektedir (Romania, t.y.). Ermenistan'ın 2018-2019 arasında en hızlı büyüyen ihracat pazarlarının başında İsviçre, Çin ve Rusya gelirken en hızlı büyüyen ithalat pazarlarının başında Rusya, Gürcistan ve Çin gelmektedir (Armenia, t.y.). Arnavutluk'un 2018-2019 arasında en hızlı büyüyen ihracat pazarlarının başında Hindistan, Almanya ve Çin gelirken en hızlı büyüyen ithalat pazarlarının başında Yunanistan, Çin ve Türkiye gelmektedir (Albania, t.y.). Gürcistan'ın 2019-2020 arasında en hızlı büyüyen ihracat pazarlarının başında Çin, Lübnan ve Etiyopya; en hızlı büyüyen ithalat pazarların başında ise Birleşik Arap Emirlikleri, Katar ve Türkiye gelmektedir (Georgia, t.y.). Moldova'nın 2018-2019 arasında en hızlı büyüyen ihracat pazarlarının başında Türkiye, Rusya ve Almanya gelirken en hızlı büyüyen ithalat pazarların başında Türkiye, Çekya ve Rusya gelmektedir (Moldova, t.y.). Bulgaristan'ın 2018-2019 arasında en hızlı büyüyen ihracat

pazarlarının başında Tunus, Ukrayna ve Rusya gelirken en hızlı büyüyen ithalat pazarlarının başında Mısır, Singapur ve Çin gelmektedir (Bulgaria, t.y.). Azerbaycan'ın 2018-2019 arasında en hızlı büyüyen ihracat pazarlarının başında Türkiye, Çin ve İspanya gelirken en hızlı büyüyen ithalat pazarlarının başında Birleşik Krallık, Rusya ve Avustralya gelmektedir (Azerbajjan, t.y.). Üye devletlerarasındaki ihracat ve ithalat ilişkisine bakıldığında ekonomik alanda daha fazla işbirliği sağlanması için karşılıklı bağımlılık oluşturulabilecek ihracat ve ithalat kalemlerinde uzlaşmaya varılmasının ve daha çok bölgesel ticaretin canlandırılmasına yönelik adımlar atılmasının bölgenin küreselleşmesine katkıda bulunacağı düşünülmektedir.

Sonuç

Ekonominin küresel ilişkilerde artan önemine dayanarak devletlerarasındaki ilişkilerdeki belirleyici unsurların başını da ekonominin çektiği söylenebilir. Küreselleşme genel olarak devletlerarasında karşılıklı bağımlılığın artması olarak algılanmaktadır. Karşılıklı bağımlılık ise uluslararası sistemde işbirliğini teşvik edici hatta belirleyici bir etmendir. Savaştan bıkan Avrupa devletlerinin ekonomi alanında işbirliği ortamı oluşturarak AB gibi ulus aşan bir yapıya evrilmesi hiç şüphesiz ekonomik açıdan bölgenin en iyi iki devletinin -Almanya ve Fransa- girişimleri ve çabalarıyla olmuştur. Karşılıklı bağımlılık alanlarının derinleşme ve genişleme politikalarıyla arttırılması ve bu minvalde ekonomi dışında işbirliği yapılan alanların farklılaştırılması sonucunda AB bölgesel bir örgütten uluslararası etkileri olan bir örgüte dönüşmüştür. Aynı şekilde bu çalışmada örnek verilen ŞİÖ de tek kutuplu uluslararası sistemin karşısında bölgesel entegrasyon amacıyla bölgenin önde gelen iki devleti -Çin ve Rusya- tarafından kurularak küresel etkileri amaçlamaktadır. Bölgesel işbirliği girişimleri elbette politikanın yanı sıra devletlerin bulunduğu coğrafyadan da etkilenmektedir. Klasik ya da yeni jeopolitik görüşlerini incelediğimizde ise Avrasya'nın neredeyse hepsinde birincil öneme sahip olduğunu görmekteyiz. Genel olarak belirli bir bölgedeki hâkimiyetten yola çıkarak küresel hâkimiyeti

hedefleyen jeopolitik teorileri / yaklaşımlarının araçları / yöntemleri farklılaşsa da amaçları benzer olduğundan ötürü çatışma halindedir. Karadeniz de Avrasyacılık akımından etkilenen coğrafyaların başında gelmekte bu bölgede Türkiye'nin ve Rusya'nın çıkarları başta ekonomi ve politik olmak üzere birçok açıdan karşı karşıya gelmektedir. Bu minvalde KEİ de bölgesel işbirliğini arttırmak için ekonomi alanında devletlerarasındaki karşılıklı bağımlılık alanlarını iyi değerlendirmeli ve ekonomik işbirliğinin başarısına paralel olarak kültürel, politik ve ticaret gibi diğer alanlarda da işbirliği çalışmalarına da önem vermelidir.

Sonuç olarak, küreselleşme bir süreç olarak uluslaşma, bölgeselleşme, uluslararasılaşma ve hatta ulusaşırılaşma süreçlerinden bağımsız olmayıp hepsinin bir üst çatısı konumundadır. Bu bağlamda bölgeselleşme, kurumsal olarak bölgesel uluslararası örgütlerin devletlerarası ilişkileri ikili ve çoklu ilişkileri daha da ivmelendirmesi ve derinleştirilmesiyle yön bulmaktadır. KEİ üyesi devletlerinin dış ticaret kalemlerinde ilk sıralara yerleşmesi ve karşılıklı bağımlılık alanlarının dengeli kullanılması bölgedeki ekonomik işbirliğini arttıracığı düşünülmektedir. Karadeniz özelinde Türkiye ve Rusya arasındaki ilişkilerin kat ettiği mesafe sadece bölgesel değil küresel sonuçları itibarıyla de dikkat çekicidir.

Kaynakça

- Akgül, F. (2007). Rusya'nın Putin Dönemi Avrasya Enerji Politikaları'nın Türkiye-Rusya İlişkilerine Etkileri. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 3(5), 129-157.
- Albania*. (t.y.). Mart 29 , 2021 tarihinde OEC: <https://oec.world/en/profile/country/alb> adresinden alındı
- Amreyev, B. (2019). Building Momentum: The Turkic Council Begins A New Decade. *Turkic Council 10th Anniversary of the Nakhchwan Agreement*, (s. 27-35). Baku.
- Armaoğlu, F. (2012). *20. Yüzyıl Siyasî Tarihi* (18 b.). İstanbul: Alkım Yayınevi.

- Armenia.* (t.y.). Mart 29, 2021 tarihinde OEC: <https://oec.world/en/profile/country/arm> adresinden alındı
- Aybak, T. (2001). Introduction. T. Aybak içinde, *Politics of The Black Sea Dynamics of Cooperation and Conflict* (s. 1-14). Londra-New York: I.B.Tauris & Co Ltd.
- Azerbaijan.* (t.y.). Mart 29, 2021 tarihinde OEC: <https://oec.world/en/profile/country/aze> adresinden alındı
- Bassin, M. (2011). Eurasianism “Classical” and “Neo”: The Lines of Continuity. (Ö. Tüfekçi, Çev.) *Bilge Strateji*, 117-135.
- Bulgaria.* (t.y.). Mart 29, 2021 tarihinde OEC: <https://oec.world/en/profile/country/bgr> adresinden alındı
- DataBank World Development Indicators, Exports of good and services (% of GDP).* (t.y.). Mart 28, 2021 tarihinde The World Bank: <https://databank.worldbank.org/reports.aspx?source=2&series=NE.EXP.GNFS.KD.ZG&country=TUR,RUS,AZE,BGR,MDA,GEO,ALB,ARM,ROU,GRC,SRB,UKR> adresinden alındı
- DataBank World Development Indicators, GDP (current US\$) - Turkey, Russian Federation, Azerbaijan, Bulgaria, Moldova, Georgia, Albania, Armenia, Romania, Greece, Serbia, Ukraine.* (2019). Mart 28, 2021 tarihinde The World Bank: <https://databank.worldbank.org/reports.aspx?source=2&series=NY.GDP.MKTP.CD&country=TUR,RUS,AZE,BGR,MDA,GEO,ALB,ARM,ROU,GRC,SRB,UKR> adresinden alındı
- Dugin, A. (2005). *Rus Jeopolitiği Avrasyacı Yaklaşım* (5 b.). (V. İmanov, Çev.) İstanbul: Küre Yayınları.
- Erbaş, G. (2012). Jeopolitik Kavramında Değişim: Karadeniz Jeopolitiği Örneği. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Uluslararası Avrasya Strateji Dergisi*, 135-146.
- Flint, C. (2006). *Introduction to Geopolitics*. London & New York: Routledge Taylor & Francis Group.

- Georgia. (t.y.). Mart 29, 2021 tarihinde OEC: https://oec.world/en/profile/subnational_usa_state/ga adresinden alındı
- Gökay, B. (2001). *The Politics of Oil in the Black Sea Area: Turkey and Regional Power Rivalries*. T. Aybak içinde, *Politics of The Black Sea Dynamics of Cooperation and Conflict* (s. 15-30). Londra & New York: I.B.Tauris & Co Ltd.
- Greece. (t.y.). Mart 29, 2021 tarihinde OEC: <https://oec.world/en/profile/country/grc> adresinden alındı
- Hasanov, A. (2012). *Jeopolitik Teorileri Metodolojisi Aktörleri Tarihi Karakteristiği Kavramları*. (A. Ağaoğlu, ve F. Şammedov, Çev.) İstanbul: Babıali Kültür Yayıncılığı.
- İsmayilov, M. (2011). *Avrasyacılık Mukayeseli Bir Okuma Türkiye ve Rusya Örneği*. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- İşbirliği Alanları. (t.y.). 01 18, 2021 tarihinde BSEC: <http://www.bsec-organization.org/areas-of-cooperation> adresinden alındı
- İşcan, İ. H. (2004). Uluslararası İlişkilerde Jeopolitik Teoriler ve Çağdaş Yansımalar. *Uluslararası İlişkiler*, 1(2), 47-79.
- Kısacık, S., ve Denizelli, Ş. (2018). 21. Yüzyılda Karadeniz Jeopolitiği Bağlamında Jeostratejik Bir Yapılanma Olarak Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ). H. Çomak, C. Sancaktar, V. Tatar, & B. Ş. Şeker içinde, *Karadeniz Jeopolitiği* (s. 857-888). İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş.
- Kocakenar, M. (2015). Amerikan Dış Politikasında Jeopolitik Teoriler ve Pratikler. *Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi*, 47-79.
- Kurt, S. (2019). Dugin'in Avrasyacılık Anlayışında Türkiye'nin Yeri. *Güvenlik Stratejileri*, 15(31), 425-467.
- Meinig, D. W. (1956). Heartland and Rimland in Eurasian History. *The Western Political Quarterly*, 553-569. <https://www.jstor.org/stable/444454> adresinden alındı
- Moldova. (t.y.). Mart 29, 2021 tarihinde OEC: <https://oec.world/en/profile/country/mda?deltaTimeS>

- elector1=deltaTime1&flowSelector1=flow1 adresinden alındı
- Musaoglu, N. (2008). Avrasyacılığın Rus ve Türk (Kazak) Versiyonları ile Türkiye'de Avrasyacılığın jeopolitik Ortak Paydası : "Türk Dünyası". *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(1), 59-86.
- Nye, J. S., ve Welch, D. A. (2010). *Küresel Çatışmayı ve İşbirliğini Anlamak Kurama ve Tarihe Giriş*. (R. Akman, Çev.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Özder, A. (2013). Avrasya İncelemeleri Dergisi. *Avrasya Kavramı ve Önemi*, 65-88.
- Partners. (t.y.). Mart 28, 2021 tarihinde BSEC: <http://www.bsec-organization.org/partners#> adresinden alındı
- Pazarıcı, H. (2009). *Uluslararası Hukuk* (8 b.). Ankara: Turhankitabevi.
- Romania. (t.y.). Mart 29, 2021 tarihinde OEC: <https://oec.world/en/profile/country/rou> adresinden alındı
- Russian Foreign Trade in Figures. (2021). Mart 29, 2021 tarihinde Santander/ Trade: https://santandertrade.com/en/portal/analyse-markets/russia/foreign-trade-in-figures#classification_by_country adresinden alındı
- Serbest, M. B. (2017). Tarihsel Süreçte Rus Avrasyacılığı: Klasik Avrasyacılıktan Neo- Avrasyacılığa. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(3), 285-307.
- Serbia. (t.y.). Mart 29, 2021 tarihinde OEC: <https://oec.world/en/profile/country/srb> adresinden alındı
- Sönmez, S. (2010). Yeni Batıcılık ve Yeni Avrasyacılık Akımları Bağlamında Yeltsin Yönetimi'nin Doğu Batı Politikalarının Analizi. *Akademik Bakış*, 3(6), 76-96.
- Sönmezoğlu, F. (2017). *Uluslararası İlişkiler Sözlüğü* (5 b.). İstanbul: DER Yayınları.
- Spykman, N. J. (1938). Geography and Foreign Policy I. *The American Political Science Review*, 32(1), 28-50.

- Tezkan, Y., ve Taşar, M. M. (2013). *Dünden Bugüne Jeopolitik Dünya ve Türkiye*. İstanbul: Ülke Yayın Haber Tic. LTD. ŞTİ.
- TİM Türkiye İhracatçılar Meclisi. (2020). Mart 29, 2021 tarihinde İhracat 2020 Raporu, Yeni Vizyon, Yeni Yol Haritası: https://tim.org.tr/files/downloads/Strateji_Raporlari/%C4%B0hracat%202020%20Raporu.pdf adresinden alındı
- Trenin, D. (2001). *The End of EURASIA: Russia on the Border Between Geopolitics and Globalization*. Washington DC: Carnegie Moscow Center.
- Ukraine. (t.y.). Mart 29, 2021 tarihinde OEC: [https://oec.world/en/profile/country/ukr#:~:text=In%202019%20Ukraine%20imported%20%2455.4,trade%20destination%20in%20the%20world.&text=The%20most%20common%20import%20partners,and%20Belarus%20\(%244.14B\)](https://oec.world/en/profile/country/ukr#:~:text=In%202019%20Ukraine%20imported%20%2455.4,trade%20destination%20in%20the%20world.&text=The%20most%20common%20import%20partners,and%20Belarus%20(%244.14B).). adresinden alındı
- Wilkinson, D. (1985). Spykman and Geopolitics. C. E. Zoppo, & C. Zorgbibe içinde, *On Geopolitics: Classical and Nuclear* (s. 77-130). Dordrecht: Martinus Nijhoff Publishers.
- Yılmaz, S. (2015). Jeopolitik ve Jeostrateji. Ü. Özdağ içinde, *Milli Güvenlik Teorisi* (s. 1-29). Ankara: Kripto Basım.
- Yılmaz, S. (2015). Yeni Avrasyacılık ve Rusya. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Dergisi*, 111-120.